

TÜRK

2026, Yıl/Year: 14, Sayı/Issue: 46, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 15.06.2026

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 29.08.2026

Sayfa / *Page*: 70-87

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Doç. Dr. Ruşen Öztürk

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ABD

rommel188@gmail.com

SOVYET DÖNEMİ AZERBAYCAN ŞİİRİNDE GELENEĞİN İZLERİ: ALİAĞA VAHİD'İN GAZELLERİNDE YUSUF İLE ZÜLEYHA TEMASI

Öz

Bu makalede, Azerbaycan edebiyatının önemli klasik şairlerinden Aliğa Vahid'in hayatı, edebî kişiliği ve özellikle gazellerinde yer alan "Yusuf ile Züleyha" temasının şiirsel işlenişini ele alınmaktadır. Vahid, Sovyet ideolojisinin baskılarına rağmen klasik gazel geleneğine sadık kalmış ve Fuzûlî ekolünü çağdaş bir söyleyişle sürdürmüştür. Şiirlerinde aşk, vatan, toplum ve bireysel acılar işlenmiş; Yusuf ile Züleyha ve Leyla ile Mecnun gibi semboller üzerinden aşkın farklı boyutları tasvir edilmiştir. Gazelleri klasik şiirin estetik kurallarını korurken dilsel sadelik ve halk zevkiyle bütünleşir. Kişisel trajedileri ve toplumsal zorluklar, şiirlerine lirizm ve direnişçi bir ruh kazandırmıştır. Bu yönüyle Vahid, klasik şiir geleneğini Sovyet döneminde halkın duygularına seslenen bir şiir anlayışıyla sürdürmüştür. Makalede şairin biyografik özellikleri ile gazel anlayışı arasındaki ilişki değerlendirilmekte; özellikle "Yusuf ile Züleyha" temasının aşkın idealize edilmesindeki işlevi üzerinde durulmaktadır. Şairin gazellerinde Yusuf çoğunlukla mazlum, güzel ve sadık bir âşık figürüdür; Züleyha ise kimi zaman vefasız, kimi zaman tutkulu, fakat ulaşılmaz bir sevgi nesnesi olarak tasvir edilir. Bu temsiller, estetik boyutlarının yanında şairin kişisel aşk deneyimleriyle de ilişkilidir. Vahid, aşkı ilahi tutku ile dünyevi acının kesiştiği bir alan olarak sunar. Çalışmada klasik ile modern, bireysel ile toplumsal arasındaki geçişler şairin hayatı ve şiirsel evreni üzerinden incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Aliğa Vahid, Gazel, Yusuf ile Züleyha, Klasik Azerbaycan Şiiri, Aşk Teması

TRACES OF TRADITION IN SOVIET-ERA AZERBAIJANI POETRY: THE THEME OF YUSUF AND ZULEIKHA IN ALİĞA VAHİD'S GHAZALS

Abstract

This article examines the life, literary identity, and poetic expression of the Azerbaijani classical poet Aliğa Vahid, with particular attention to the theme of “Yusuf and Zuleikha” in his ghazals. Despite the ideological pressures of the Soviet era, Vahid remained committed to the classical ghazal tradition and continued the Fuzûlî school in a contemporary poetic language. His poetry deals with love, homeland, society, and personal suffering, while figures such as Yusuf and Zuleikha and Layla and Majnun serve as symbolic representations of the various dimensions of love. His ghazals preserve the aesthetic principles of classical poetry and combine them with linguistic simplicity and popular expression. Personal tragedies and social difficulties contributed to the lyrical and resistant tone of his poetry. In this respect, Vahid continued the classical poetic tradition while addressing the sentiments of the people during the Soviet period. The study examines the relationship between the poet’s biography and ghazal poetics, focusing particularly on the role of the “Yusuf and Zuleikha” theme in the idealization of love. Yusuf is generally presented as an innocent, beautiful, and faithful lover, whereas Zuleikha appears at times unfaithful, at times passionate, yet unattainable. These representations have an aesthetic dimension and are also related to the poet’s personal experiences of love. For Vahid, love emerges at the intersection of divine passion and earthly suffering. The study also discusses the transitions between the classical and the modern and between the individual and the collective within his poetic world.

Keywords: Aliğa Vahid, Ghazal, Yusuf and Zuleikha, Classical Azerbaijani Poetry, Theme of Love

Giriş

Sovyetler Birliği döneminde ideolojik baskıların yoğun biçimde hissedildiği bir ortamda, klasik gazel geleneğine bağlılığını sürdüren Aliğa Vahid, Azerbaycan edebiyatında kendine özgü bir şiir anlayışı geliştirmiştir. Dönemin resmî edebiyat politikalarına mesafeli duruşu, yaşam tarzı ve halkla yakın ilişkisi onu çağdaşlarından ayıran özellikler arasında yer alır. Edebî meclislerdeki etkinliği ve halk nezdindeki itibarı, klasik şiirle halk şiiri arasında kurduğu ilişkiyi göstermektedir. Sovyet kültür politikaları, geleneksel ve millî kültür unsurlarını yeni ideolojik çerçeve içinde yeniden biçimlendirmeye yönelmiştir. Altstadt (2016:56-60), 1920-1940 arasında Azerbaycan’da Sovyet kültür politikalarının dil, eğitim ve edebiyat alanlarında kapsamlı bir dönüşüm meydana getirdiğini belirtmektedir.

Bu bağlamda Vahid, dönemin baskılarına rağmen klasik gazel türündeki üretimini sürdürmüş ve Fuzûlî ekolünü çağdaş bir söyleyişle yeniden üretmiştir. Şiirlerinde aşk, vatan, bireysel acı ve toplumsal bilinç başlıca temalar arasında yer alır. Gazellerinde klasik şiirin estetik prensipleri korunurken yalın, duru ve halkın anlayabileceği bir dil tercih edilmiştir. Arapça ve Farsça kelimelerin sınırlı kullanımı, Azerbaycan Türkçesinin doğal ve canlı ifade imkânlarını öne çıkarmaktadır. Nitekim Memmedova (2021:101), Sovyet siyasi rejimi döneminde geleneksellik ve yenilik meselelerinin sosyalist realizmin ideolojik kalıpları nedeniyle kapsamlı ve objektif biçimde ele alınamadığını belirtmektedir.

Aliğa Vahid, Azerbaycan ve Ortadoğu’da gazel şairi olarak tanınan önemli isimlerden biridir. “Gazel üstadı” olarak anılan şair, klasik şiirin estetik imkânlarını kendi döneminin edebî ortamında yaşatmıştır. Gazellerinde aşk, ayrılık ve insan duygularını sade ve içten bir söyleyişle işlemiştir. Bu yönüyle klasik gazel estetiğini halkın anlayabileceği bir anlatımla bir araya getirmiştir.

Fuzûlî’nin etkisi, Vahid’in şiir anlayışının temel unsurlarından biridir. Büyük şairin izlerini sürdüren Vahid, gazel geleneğini kendi döneminin dili ve meseleleriyle yeniden yorumlamıştır. “Büyük Azerbaycan şairi Fuzûlî, aşkının büyüklüğünü dile getirirken, bazen kendini Mecnun’a benzetmiş, derin bir gururla döneminin Mecnun’u olduğunu söylemiştir. Aliğa Vahid de öyledir. Ayrıca günümüzde Mecnun’un halefi olduğunu ilan etmiş, hatta aşkta Mecnun’dan üstün olduğunu belirtmiştir” (URL-1). Vahid’in gazellerinde ana dilinin güzelliği ve özgünlüğü belirgin bir yer tutmaktadır. Onun gazelleri büyük ölçüde klasik Azerbaycan şiirinde bulunan Arapça-Farsça kelimelerden uzaktır. Vahid’in gazellerinin önemli özelliklerinden biri, Azerbaycan Türkçesinin doğal ve canlı kullanımını yansıtan kelime ve ifadeler bakımından zengin olmasıdır.

Gazellerinde klasik estetik ile halkın hissiyatını buluşturan Vahid, dilde sadelik ve söyleyişte doğallıkla “gazelhan” kimliğini kurmuştur. “Muhammed Fuzûlî edebiyat ekolünün diğer temsilcilerinden farklı olarak Fuzûlî’nin gelenekleri Aliğa Vahid için sadece örnek olmakla kalmamış, onun şiirinin de temelini oluşturmuştur” (Rahmanova 2024: 21). Bu formun sahnede yaşatılması, Vahid’i metin üreticisinin ötesinde sözlü şiir geleneğini sürdüren bir isim konumuna taşımıştır. Ayrıca II. Dünya Savaşı gibi toplumsal olaylara yapılan göndermeler, gazelin konu alanının genişlemesine katkı sağlamıştır. Şair, vatan sevgisini aruzun ritmik yapısı içinde yalın halk diliyle işleyen örnekler vermiştir. “Şair, gazel türünün konu yelpazesini önemli ölçüde genişletmiş ve vatan sevgisini aruzun ritmik ölçütleri içinde beyitlerle yalın halk diliyle şiire dönüştürmüştür” (URL-2).

Bu özellikleriyle Aliğa Vahid, 20. yüzyılda Azerbaycan klasik şiir geleneğini sürdüren başlıca gazel şairlerinden biri olarak öne çıkmıştır.

Bu çalışmada, Aliğa Vahid’in hayatı ve edebî kişiliği ile gazel anlayışı arasındaki ilişki ele alınmakta özellikle “Yusuf ile Züleyha” temasının şairin gazellerinde nasıl yeniden kurulduğu, klasik sembollerin aşk, ayrılık, güzellik ve toplumsal tecrübe bağlamlarında kazandığı anlamlar üzerinden incelenmektedir.

1. Aliğa Vahid'in Hayatı ve Edebî Kişiliği

Aliğa Vahid, 17 Şubat 1895 yılında Bakü iline bağlı Masazır ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Memmedgulu marangozlukla uğraşmıştır. O, dönemin ünlü gazel şairi Meşedi Azer'in akrabasıdır ve kendisi de ara sıra klasik üslupta şiirler yazmıştır. Annesi Sekine Hanım ise ev hanımı olmuştur. Aliğa Vahid, çocuk yaşlarından itibaren edebiyata, şiire, halk destanlarına ve klasik şiire özel ilgi göstermiştir. Esas olarak Muhammed Fuzûlî'nin gazellerini ve büyük satirik şair Mirze Elekber Sabir'in hicivlerini mütalaa etmiştir. Annesini ve babasını çok erken yaşlarda kaybeden Vahid, amcasının himayesinde büyümüştür. Okula medresede başlasa da daha sonra ihtiyaç yüzünden bu okulu bırakmıştır. "Amcası Meşedi Ağabey'in himayesinde büyüyen şair, bir süre molla okulunda okumuştur. Maddi imkânsızlıklar nedeniyle eğitimini yarıda bırakarak ailesine destek olmak için bir tütün fabrikasında çilingir çırağı olarak çalışmıştır" (Rahmanova 2024: 21). Kendisi bu konuda hatıralarında şöyle söylemektedir: "Babam Memmedgulu bir marangozdu. Mollahana'da (medrese) biraz okudum. Mecburiyetten okulu bırakıp bir tütün fabrikasında çilingir çırağı olarak çalıştım" (Ali 2015: 6). Hayatının zor koşullarını ve babasının vefatını araştırmacı yazar Rafael Hüseyinov kitabında şöyle anlatmaktadır: "Elbette, her şey iyi olabilirdi. Lakin Memmedgulu vefat etti. Aliğa çok küçüktü, bu ölümün acısını anlayacak düşüncesi yoktu. Memmedgulu rahmetli oldu, rendesi, testereleri, çekiçleri, iskenesi... kaldı, başsız ailesi kaldı, yetim ailesi kaldı" (Hüseyinov 1988: 212). Vahid, ilk şiirlerinde bu dönemi detaylı bir şekilde tasvir etmiştir:

Asıl adı Aliğa Memmedgulu oğlu İsgenderov olan Aliğa Vahid, Azerbaycan edebiyatında kendine has üslubuyla öne çıkan önemli şairlerdendir. "Vahid" mahlasını ona dönemin ünlü şairi Abdülhalik Yusuf vermiştir: "Onu yakından tanıyan Bakü şairlerinden Abdülhalik Yusuf, zamanla, öne çıkan şairlerin, yani 'kırmızı' ordu, petrol kültürü, traktörler ve Lenin hakkında şiirler yazan Komsomol şairlerinin aksine, Aliğa'nın gerçek yeteneğini fark etmiş ve onu diğerlerinden ayıran bir işaret olarak ona 'Vahid' mahlasını vermiştir" (Nebiyev 2004: 7). Kendisi bu olayı şöyle aktarmaktadır:

Bana mahlası Yusuf verip dedi: Vahid, gerek de farklanasın sen bu hudnimalar ile.

(Yusuf bana bu mahlası verdi ve şöyle dedi: "Vahid, bu insanlar arasında farklılaşman gerekir") (Ali 2015: 8)

Vahid, edebî mecliste güzel bir şiir okuduğunda Abdülhalik Yusuf bu şiirden etkilenmiş ve ona "Vahid" mahlasını vermiştir.

Tengdir gonca dehanın, geç gelir avaza söz,
Bir senemdir nazenin, koymuş özünü naza söz.
Sordum ağzın sırrını her kimseden ey taze gül,
Bulmadı - yüz bin hayal etti bu mahfi-raze söz.
Olmasa üstat bezminde sözün billah kabul,

Pirler yazsın civanlar için yine bir taze söz. (Nuruoğlu 1989: 78)

(Gonca ağzına eş değerdir söz; sesi geç ulaşır. Ey nazlı sevgili, kendini nazlı tutarsın. Ey taze gül, ağzının sırrını herkese sordum; kimse bulamadı, bu gizli sırrı söz binlerce hayalle anlatmaya çalıştı. Üstat meclisinde sözün kabul görmezse, pirler gençler için yine yeni bir söz yazsın.)

Bu olayı Rafael Hüseyinov “Bin İkinci Gece” kitabında, “Yusuf, merhaba söyleyerek Vahide dedi: oğlum, bugünden itibaren sen meclisimizin en aziz üyesi, vahit (tek) şairi oluyorsun. Sana da ‘Vahid’ ismini veriyorum. O gazeli güzel söyledin. Ama maktasındaki ‘billah’ kelimesini at, oraya Vahid yaz...” (1988: 217) şeklinde tasvir etmektedir.

Vahid, Azerbaycan edebiyatında gazel türünün önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Hayatı, edebî kişiliği ve edebî mirası Azerbaycan şiirinde kalıcı bir iz bırakmıştır. “Aliğa Vahid, hem klasik şiirin geleneklerini canlı tutan hem de ona yeni bir hayat veren bir sanatkâr olarak Azerbaycan edebiyat ortamında her zaman büyük saygı görmüştür.” Büyük klasik şair Fuzûlî’yi üstat olarak nitelendiren şair, onun edebî mirasından yararlanarak kendine özgü bir üslup oluşturmuştur.

Bakü şehrinde doğdum anadan,
Geçmedi bir öyle müddet aradan,
Babam öldü, benim arttı kederim,
Yok, hiç şeyden, çocuktum, haberim.
Kaldım avare, sefil kendi başına,
Öyle ki yettim on-on bir yaşına,
Mektebe, sanata arttı hevesim
Kimsesizdim, yoktu dadresim.
Zahmetim çok, kederim ondan fazla,
Bakıyorum çevreme ben zavallı-zavallı. (Memmedli vd. 2005: 453)

(Bakü şehrinde doğdum; aradan çok geçmeden babam öldü ve kederim arttı. Çocuktum, hiçbir şeyden haberim yoktu. On-on bir yaşına gelince avare ve sefil bir hâlde kendi başıma kaldım. Mektebe ve sanata hevesim arttı. Kimsesizdim, sığınacak yerim yoktu. Sıkıntım çok, kederim ondan da fazlaydı; çevreme zavallı zavallı bakıyordum.)

Amcasının yanında büyümesi, Vahid’in kişiliğinin oluşmasında ve ileride büyük bir şair olmasında önemli rol oynamıştır. Kendisi bu konuda, “Amcam Meşhedi Ağabey olmasaydı, ben de haydut çocukların arasına katılıp hapishanelerde çürüyecektim” demektedir. Bir süre çalıştıktan sonra Vahid bu işi bırakıp babasının mesleğini seçmiş, marangozlukla uğraşmış ve bunun yanı sıra kitap okumaya devam etmiştir. Zamanla Bakü’deki çeşitli okullarda eğitim gören Vahid, okumayı hiç bırakmamıştır. Klasik edebiyatın yanında Rus ve Avrupa edebiyatından çok sayıda eser okumuştur. Zorlu koşullarda yaşamasına ve işçi olarak çalışmasına rağmen klasik edebiyatın derinliklerine kadar inmeyi başaran Vahid, kendi çabasıyla önemli bir edebî birikim edinmiştir. “Aliğa, topluma işçi olarak girmesine rağmen şiire olan ilgisi onu okumaya yöneltti. Küçük yaşlardan itibaren büyük gazel üstadı Muhammed Fuzûlî’nin birçok gazelini ezbere biliyor, Mirze Alekber Sabir’in hicivlerindeki yalın üsluptan etkileniyor ve Seyyid Azim’in şiirsel hikâye ve gazellerini defalarca okuyordu” (Garaoglu 2018: 15). Aliğa Vahid, şiir ve gazellerin yayımlandığı gazete ve dergileri düzenli olarak takip etmiş, sanatsal yaratıcılığa ilgi duymuş ve dönemin sorunlarına dikkat etmiştir. Medreseyi yarıda bırakmasına rağmen orada edindiği okuryazarlık onun için önemli bir imkân olmuştur.

Öğrenciyken bir süre matbaalarda ve yayınevlerinde düzeltmen olarak çalışmıştır. Vahid'in güçlü hafızası da şiir çalışmalarını desteklemiştir.

Vahid, klasik edebiyata merak sardığından gençlik yıllarında Bakü'de düzenlenen edebî meclislere katılmıştır. Aliğa Vahid, gençliğinde Bakü'deki "Mecme-ü Şüara" edebiyat meclisine katılmış, iki yıl boyunca Mirze Abdülhalik Yusuf'tan, dört yıl boyunca da Abdülhalik Cenneti'den şiir, kafiye, tefsir ve aruz vezni öğrenmiştir. Mecme-ü Şüara edebî meclisi 20. yüzyılın 30'lu yıllarına kadar devam etmiştir. Burada Muhammed Ağa Cürmî, Ağadadaş Süreyya, Ağa Kerim Salik, Mirze Ağa Dilhün, Mikayıl Seyyidî, Seyyid Zenger, Abdülhalik Yusuf, Abdülhalik Cennetî, Azer Buzovnalı gibi yetenekli şairler şiirlerini okuyarak bu şiirler hakkındaki düşünce ve görüşlerini dile getiriyorlardı. Daha sonra, "Vahid bir süre Abdülhalik Yusuf'un evinde toplanan 'rindâne' şiir meclisine devam etmiştir" (Sarıkaya 2015: 5). Vahid böylesine bir edebî ortamda yetişerek ünlü şair oldu.

Küçük yaşta şiir yazmaya başlayan Aliğa Vahid, kısa sürede Bakü edebiyat ve şiir çevrelerinde öne çıkmayı başardı. Yaratıcılığını etkileyen başlıca kaynaklar, Fuzûlî, Hatâyî ve Nesîmî gibi klasik şairlerin yanı sıra Nizâmî-i Gencevî ve Sadî-i Şîrâzî gibi Fars şiirinin ustalarıydı. "Aliğa Vahid, bu mirası incelemekle kalmadı, onu kendi şiirsel dünya görüşü ve döneminin sorunlarıyla da zenginleştirdi." Vahid, çok erken yaşlarda profesyonel şair olarak edebî ortamda ünlenmeye başlamıştı.

Vahid'in hayatında çeşitli güçlükler ve ailevi sorunlar önemli izler bırakmıştır. Bakü'de Yakup isminde Özbek esnafın kızı Zülfiye'ye âşık olan Vahid aralarındaki kültür farklılığından onunla evlenemiyor. Hatta kızın arkasınca Semerkant şehrine kadar gidiyor: "Gözleri Zülfiye'yi arıyordu. Yakup'un Zülfiye'yi zengin birisi ile nişanlandığını duydu. Bir gazel yazdı, resmiyle birlikte bir zarfa koydu, kıza verdi ve Yakup'un evinden, Semerkant'tan ve ilk aşkıdan ayrıldı:

Görüm ey bivefa, zülfün hemişe şanesiz kalsın,

O canlar meskeni ağyarsız, biganesiz kalsın..." (Hüseynov 1988: 221)

(*Ey vefasız, saçların her zaman taraksız kalsın; canların meskeni yabancısız ve rakipsiz kalsın.*)

Bu aşk deneyimi Vahid'in hayatında ve şiirlerinde uzun süre etkisini sürdürmüştür. Dr. Mahmut Sarıkaya bu konuyu, "Vahid'in gazel olmasının sebeplerinden biri gençliğinde yaşadığı aşk macerasıdır, denilebilir. O, Bakü'de halıcılıkla uğraşan bir Özbek'in Zülfiye adlı kızına âşık olmuş, bir müddet onun aşkıyla yaşamış ve ondan aldığı ilhamla âşıkâne gazeller yazmıştır" (Sarıkaya 2015: 7) şeklinde özetlemiştir. Vahid'in kendisi bu konuyu bir gazelinde yazmış ve röportajında belirtmiştir:

Sana ar olsun ey Vahid, diline yarın aldandın,

Gelmiştir başına yüz bin bela bu aşinalardan. (Hüseynov 1988: 213)

(*Ey Vahid, sana yazık; sevgilinin sözüne aldandın. Bu tanışlıklardan başına yüz bin bela geldi.*)

Uzun yıllardan sonra Aliğa Vahid, hasta olduğu dönemde hastanede kendisine iğne yapan hemşireye âşık olur ve kısa süre sonra onunla evlenir. "Bu kadından Ramiz adında bir oğlu ve

Firengiz adında bir kızı dünyaya geldi. Vahid'in oğlu 15, Firengiz ise 10 yaşındayken vefat etti." Eşiyle arasında büyük bir yaş farkı vardı. Vahid, kendisini sürekli rahatsız eden eşinden uzaklaşarak çamaşırlarını yıkayan Rus kadın Polina ile evlendi. Ancak bu evlilikten çocuğu olmadı. Vahid'in oğlu Ramiz, babasının Polina'yı ev işlerinde ve çamaşır yıkamada kendisine yardım etmesi için tuttuğunu söylemektedir: "Annem o kadından çok rahatsızdı. Vahid'in çocuklarına para vermesine izin vermediğini sürekli söylerdi. 15 yaşındaydım ve babam ölmeden önce bana 120 rublelik emekli maaşını verdi ve bir kısmını Polina'ya, diğer kısmını da kendimize bakmamız için kullanmamı söyledi." Kaynaklarda Vahid'in yaşamının bir döneminde içki kullandığına ilişkin bilgiler de yer almaktadır.

Sovyet döneminde diğer şairlerden farklı olarak çoğu zaman kravatsız dolaşmış, ütüsüz elbiseler giymiştir. Bu yönüyle sıra dışı bir şair olarak değerlendirilmiştir. Vahid sade, mütevazı ve fakir bir hayat yaşamıştır. Hayatı boyunca kimseye boyun eğmemiş ve gururlu bir tavır sergilemiştir. Devletin verdiği hediyeleri kabul etmemiş, mütevazı hayatını sürdürmüştür. "Ancak Vahid, bazı meslektaşlarının aksine, genç Sovyet cumhuriyetindeki hükümetten hiçbir şey beklemedi, asla şöhret peşinde koşmadı ve her zaman halkın içindeydi. Belki de gericilik yıllarında hayatını kurtaran bu özellikleriydi" (Bedirhanlı 2025: 13). Sovyet baskıları karşısında içki içiyormuş gibi davrandığına ilişkin kaynaklarda farklı bir anlatım da bulunmaktadır: "Aliğa Vahid içki içen biri değildi ama baskılar yüzünden kendisine dokunulmaması için içki içiyormuş gibi yapıyordu." 1937 yılında gerçekleştirilen baskı ve terör, çok sayıda düşünür ve edebiyatçıyı hedef almıştır. Aliğa Vahid'in bu ortamdan kurtulduğu, hatta Mir Cafer Bağirov'un onu ayyaş olduğu gerekçesiyle listeden çıkardığı kaynaklarda aktarılmaktadır.

Vahid, hayatının son yıllarında Sovyet döneminin toplumsal ve kültürel değişimlerine tanıklık etmiş; buna rağmen şiirine ve üslubuna bağlı kalmıştır. Astım hastalığı nedeniyle tedavi görmüş ve 1 Ekim 1965'te Bakü'de vefat etmiştir. Aliğa Vahid'in heykeli önce Bakü'deki Filarmoni Bahçesi'ne, daha sonra onarım çalışmaları sırasında Eski Şehir'e taşınmış; bulunduğu meydana Aliğa Vahid Bahçesi adı verilmiştir. 1991 yılında ünlü oyuncu ve yönetmen Şahmar Alekberzade tarafından Aliğa Vahid'in hayatını ve eserlerini konu alan "Gazelhan" adlı film çekilmiştir.

2. Aliğa Vahid'in Şiir Anlayışı

Azerbaycan'ın yanı sıra Türk Halkları Edebiyatı ve Doğu Edebiyatı'nda da bir gazel şairi olarak ünlenen Aliğa Vahid'in yaratıcılığı, özgünlüğüyle dikkat çekmektedir. Fuzûlî'ye hayran olan Aliğa Vahid, "Muhammed Fuzûlî'yi şiirin tanrısı, gazellerini ise mucize olarak adlandırır" (Rahmanova 2024: 23).

Büyük Fuzûlî'yi kendisinin üstadı olarak nitelendiren Aliğa Vahid, "...büyük Fuzûlî'nin şiirsel üslubundan, kullandığı ifade ölçülerinden, tasvir ve anlatım araçlarından, kafiye ve mısralarından doğrudan yararlanmış, gazellerinde anlam doluluğuna ve anlatım akıcılığına ulaşmıştır" (Memmedli vd. 2005: 3). Aliğa Vahid'in edebiyata olan sevgisi onu Muhammed Fuzûlî, Mirze Alekber Sabir, Seyyid Azim Şirvânî gibi klasikleri okumaya, incelemeye yöneltmiş ve onlardan aşırı bir şekilde faydalanmıştır. "Vahid, Fuzûlî'ye benzetilir. Bu doğal bir arzudan kaynaklansa bile, Fuzûlî ile benzetme konusu doğru kabul edilmemelidir. Fuzûlî'nin insanlık tarihinin en büyük aşk şairi olduğu abartılı bir şekilde söylenebilir. Bir insana duyulan sevginin

Fuzûlî'ye benzer bir boyutu vardır ve bu inkâr edilemez. Vahid'in Fuzûlî'den faydalanması, sade bir dille yazması, son derece sade bir yaşam tarzı ve özgün el yazısı onu sevilen biri yapmıştır. Vahid, çağdaşlarının çoğu gibi, lüks ve tarih içinde kalmayı amaçlamamıştır" (Uğur 2014: 14).

Şiir yazmaya çok erken yaşlarda başlayan Vahid'in eğitim hayatı kısa sürmüştür. Buna rağmen çok mütalaa etmesi, onun derin bir şair olmasına vesile olmuştur. Bunun yanı sıra gittiği edebî meclisler, orada okunan klasik edebiyat örnekleri Vahid'in aruza olan ilgisini arttırmıştır. "O dönemde, orada yaşayan halk arasında 'meyhane' adı verilen bir tür doğaçlama halk şiiri yaygındı. Bu meyhane toplantılarının, genç Aliğa'nın söz sanatına olan ilgisinin ve şiir yazma yeteneğinin verimli bir zemini olması muhtemeldir" (Garaoğlu 2018: 15). Aliğa Vahid, ilk zamanlarda satirik şiirler yazmış, şiirlerinde toplumsal eksiklikleri, batıl inançları, cehaleti, baskıları ve adaletsizlikleri ortaya koymuştur:

Kırılmış yoksul açlıktan yatamazsa ne gam,

Ben yiyip her gece keyifle fisincan¹ yatıyorum. (Memmedli vd. 2005: 391)

(Yoksul açlıktan yatamazsa ne gam; ben ise her gece keyifle fisincan içerek yatıyorum.)

Bu şiirlerde Mirze Elekber Sabir'in etkisi güçlü biçimde hissedilmektedir. Böylece, "...genç şairin yaratıcılık yolu, kendine has üslubu giderek ahenkte, değişmeci anlatımlarda ve sanatsal ifade araçlarında hissedilmeye başlandı." (Memmedli vd., 2005: 5). Vahid, ilk dönem hicivli şiirlerini dönemin ünlü yazarı Celil Memmedguluzade'nin editörü olduğu "Molla Nasreddin" dergisinde de yayımlamıştır. "Birçok hiciv şiiri "Molla Nasreddin" dergisinde "Aliğa İskenderov" imzasıyla yayımlanmıştır." Bu dergide çok çalışmış, şiirleriyle edebiyat çevrelerinde tanınmıştır. "Molla Nasreddin dergisinde onun sayısız, mizahi ve tenkit edici şiirleri yayımlanmıştır" (Kaya 2011: 5).

Aliğa Vahid'in ilk şiiri 1914 yılında "İkbal" gazetesinde yayımlanmıştır. Kendisi röportajda bu konuda, "Şiir yazmaya 1914 civarında başladığımı hatırlıyorum. Hatta 1914'ten itibaren tarihe de geçirmişim. Az önce bir gazelim olduğunu hatırladım: 'ilahi, tabiyim aşka beni hıfzet belalardan, sana arz edeyim ya Rab bu yar-i nahüdalerden'- maalesef sözün sonunu unutmuşum... Bu sade kafiyedir. Başkaları da bu kafiye den söylemişler" demektedir. (Hüseynov 1988: 213).

"İkbal" gazetesinde şiirleri yayımlanan Aliğa Vahid, batıl inançları, zulmü ve zorbalığı ifşa eden hicivli şiirler yazmıştır. Bu gazete ilerici bir Türk gazetesiydi. Bu gazetenin genel yayın yönetmenliğini yapan, ileride Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Muhammed Emin Rasulzade'ydi. 1914-1915'li yıllarda "İkbal", "Zahmet", "Bayrak-i Adalet", "Babayı-Amir", "Tuti", "Mezeli", "Övragi Nefise", "Basiret", "Terakki" gibi dergi ve gazetelerde yazan Vahid, zamanla gazel türünde örnekler de vermeye başlamıştır. Şairin ilk kitabı olan "Tamahın Neticesi" (Açgözlülüğün sonucu) 1916 yılında yayımlandı. İleride çok sayıda kitapları yayımlanan Vahid'in bu kitabı daha çok sevdiği bilinmektedir. Şairin oğlu bu kitap hakkında, "Babamın pek çok kitabı yayımlandı ama ilk mütevazı kitabı olan 'Tamahın Neticesi'ni hiç unutmadı. Bu kitap, amcası Meşedi Mehdi Bey'in parasıyla 1916 yılında 'Orucov Kardeşler' matbaasında yayımlanmıştı" (Ali 2015: 9). Bu kitapta çocuklara hitap eden üç manzum hikâye yayımlanmıştır. Bu kitap, Vahid'in artık

¹ Azerbaycan'ın güney mutfağına mahsus yemek

profesyonel şair olarak yetiştiğinin bir göstergesiydi. Azerbaycan'da Sovyet iktidarı kurulduğunda Vahid, devrimci propaganda alanında aktif olarak çalışmış, “Asker ve işçi yoldaşlarıma”, “Okul ne demek”, “Yüksel meleşim” gibi yeni yaşamı öven şiirler yazmış, “Komünist”, “Yeni Yol”, “Terakki” gazetesi ve “Molla Nasreddin”, “Şark Kadını”, “İnkılap ve Medeniyet”, “Dirilik” dergileriyle iş birliği yapmıştır. “Aliğa Vahid, 1935 yılında ‘Komünist’ gazetesinin yazı işleri bürosunda edebiyatçı, Azerbaycan Devlet Yayınevi’nde ise redaktör olarak çalıştı” (Bedirhanlı 2025: 13). “Komünist” gazetesinde çalışırken klasik şairler- Nizâmî-i Gencevî, Fuzûlî, Felekî Şirvanî, Ali Şîr Nevaî’nin eserlerini Azerbaycan Türkçesine çevirmiştir.

Çeşitli konuları ele aldığı şiirlerinde sosyalist hayat ve kuruculuk işleri ön plandadır. Vahid’in (Kupletler (Dizeler), 1924) ve (Mollahane, 1938) kitaplarındaki şiirlerde, yeniliğe engel olanlar keskin bir hicivle eleştirilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında yazdığı (Savaş Gazelleri, 1943) ve (Gazeller 1944) adlı eserlerinde Aliğa Vahid, vatan sevgisi, düşman nefreti ve zafere olan inancını dile getirmiştir;

Kızıl Ordu girdiğinde meydana,
Saldı faşizmin canına muryana.

Gösteririz düşmana öz haddini,
Hey yararız savunma hattını.
Bir dert eğmiştir Hitler’in kaddini,
Muhtaç olmuştur ilaca, dermana,
Kızıl Ordu girdiğinde meydana. (Memmedli vd. 2005: 349).

(Kızıl Ordu meydana girdiğinde faşizmin canına okudu. Düşmana haddini gösterecek, savunma hattını yaracağız. Hitler’in kaddini bir dert eğdi; ilaca ve dermana muhtaç kaldı.)

Böylesine şiirleriyle Vahid, hükümet tarafından ödüllendirilmiştir. “Şair, İkinci Dünya savaşının ağır yıllarında, propaganda komitelerinde yer alarak köy köy, fabrika fabrika dolaşır ve halkı faşizmle mücadeleye çağırır. Benimsediği ideoloji uğruna elinden geleni yapar ve sonunda ‘Emek Yiğitliğine Göre Madalyası’ ile ödüllendirilir” (Kaya Selim 2016: 169). Savaş yıllarında yazdığı şiirlerde düşmana karşı tavır ve zafere yönelik çağrı öne çıkmaktadır. Bekir Nebiyev bu konuyu, “İkinci Dünya Savaşı yıllarında Vahid’in hicivleri geniş bir anti-faşist içerik taşımaktaydı, şair ortak düşmanı ve onun kötü şöhretli lideri olan Hitler’i ifşa eden keskin şiirler yazıp yayınlamaktaydı” (Nebiyev 2004: 7).

Vahid’in şiirlerinde insana, vatana ve toprağa yönelik sevgi ve aşk terennüm edilmektedir. Şiirlerinin ana teması aşktır; ancak bu aşk, bir kadın ya da güzel için duyulan duyguyla sınırlı değildir. Vatan, millet ve Allah sevgisi de bu şiirlerde güçlü biçimde yer alır. Vatanseverlik teması şiirlerinin ön planındadır. Vatan konusunu kendine has bir üslupla ele alan şair, çok sevdiği ana toprağı (Vatan) şiirinde güzel bir şekilde anlatmıştır:

Dumanlı dağların başında durdum,
 Dumandan kendime bir heyme kurdum,
 Geçti hayalimden öz güzel yurdum,
 Dumanlar içinde duman görünür.

(Dumanlı dağların başında durdum; dumandan kendime bir çadır kurdum. Hayalimden güzel yurdum geçti; dumanlar içinde duman görünür.)

Gönüller celbeden bu hoş manzara,
 Zevkimi artırdı şiire gazele,
 Yettikçe vatanım, elim nazara,
 Tabiat da bana hayran görünür.

Diyorlar bülbüle çimen yahşıdır,
 İnsan için lalezar vatan yahşıdır,
 Vahid, sorma vatan neden yahşıdır,

Adını duyacak gönlüm handan görünür. (Memmedli vd. 2005: 354)

(Gönülleri çeken bu hoş manzara şiire ve gaza zevki artırdı. Vatanım güçlendikçe çevreme tabiat da hayran görünür. Bülbüle çimen güzeldir derler; insan için ise gül bahçesinden daha güzel olan vatandır. Vahid, vatanın neden güzel olduğunu sorma; adını duyunca gönlüm neşelenir.)

Vatanı kendine özgü bir söyleyişle anlatan Vahid, bu şiiriyle toplum tarafından da ilgi görmüştür. “Aliğa Vahid, vatanının her geçen gün daha da gelişeceğine ve diğer muasır devletler seviyesine ulaşacağına olan inancını dile getirmiş ve bu temennide bulunmuştur” (Kaya 2011: 98). Vahid, ülkesinin daha da güzelleşeceğini, daha da gelişeceğini dile getirirken ideolojik olarak Sovyet Devletinin bu işte önemli adımlar atacağını okurlara aktarmıştır. “Çünkü Vahid, Sovyet hükümetinin başarısının ve düşmanlar karşısındaki gücünün, kendi ülkesine huzur ve refah getireceğine inanıyordu ve bu inançla bu ideoloji peşinden yürüyordu” (Kaya 2011: 97):

Yüzyıllar ile bizi bey, han işletip yordu,
 Şerefli halkımızı incitip kanını sordu.
 Vatanımız şimdi değil zulmedenlerin yurdu,

Sovyet hükümetidir rehnüması ülkemizin. (Memmedli vd., 2005: 340)

(Yüzyıllar boyunca bey ve hanlar bizi işletip yordu, şerefli halkımızı incitip kanını akıttı. Vatanımız artık zulmedenlerin yurdu değildir; ülkemizin rehberi Sovyet hükümetidir.)

Bu ideolojiden kaçmak, kurtulmak mümkün değildi. Bu yüzden ara sıra Sovyet ruhlu şiirler yazan Vahid, içki içerek de “hümanist” Sovyet ölüm makinesinden kurtulmaya çalışıyordu. Ama o, alışılmış ayyaşlardan olmamıştır. Restoranlarda, kafelerde bile içki içerken sarhoş halde düzenden, ideolojiden, şikâyet ediyordu. Ayyaşlığı, hayata, geçim kaynağına ve düzene karşı bir protesto

biçimiydi. Bu haliyle bile toplum tarafından çok sevilmiştir. Vahid, ayyaş olmasının nedenlerini gazellerinde mizahi bir dille şöyle açıklamıştır:

Beni aludeyi-mey gözleri ahular edip,
Kurtaran var mı elinden bu hatakârların.

(Ceylan gözlü güzeller beni şaraba müptela etti; bu günahkârların elinden beni kurtaran var mı?)

Vahid'in şiirleri vatan sevgisinden, Allah sevgisine, güzelliğe kadar yüce duygularla doludur:

Ben esiri aşkıyım öz halkımın, öz yurdumun,
Sevmeyen öz halkını, öz yurdunu divanedir. (Memmedli vd. 2005: 120)

(Ben kendi halkımın, kendi yurdumun aşkına esirim; kendi halkını ve yurdunu sevmeyen kişi delidir.)

Şiirlerindeki akıcılık ve revan üslup, Vahid'in ele aldığı konuları etkili biçimde işlemesine imkân vermiştir. Vatan ve toprak konularının yanı sıra eğitim ve tahsil meselelerine de hassasiyetle yaklaşan Vahid, halkının ve milletin entelektüel insanlar olarak yetişmesini dilemekteydi. "İlim ile uğraşan ülkelerin hem güçlü hem de zengin birer devlet olacağını dile getiren şair, kendi ülkesini de bu konumda görmek istediğini belirtmiş ve gazellerinde gençlerin bu doğrultuda çalışmaları gerektiğini ifade etmiştir" (Kaya 2011: 96). Eğitim konusunda onun yazdığı (Mektep Ne Demektir?) şiiri dikkat çeker:

Mektep demek insanlar için haneyi-ibret,
Mekteptir eden nevi-beşer ruhunu rahat.
Mekteptir ışıklandıran afakı seraser,
Mekteple fakat parelenir perdeyi-zulmet. (Memmedli vd. 2005: 334)

(Mektep, insanlar için ibret evidir; insanın ruhunu huzura kavuşturan mekteptir. Ufukları aydınlatan mekteptir; karanlık perdesi de ancak mekteple parçalanır.)

Mektebin ne kadar önemli olduğunu ve eğitimin tüm karanlıkları aydınlattığını dile getiren şair, cehaletin ortadan kalkmasının eğitim yoluyla mümkün olacağını aktarmıştır:

Mektep eğer olmazsa bu dünya üzerinde,
Mahfeyeler insanları bilmerre cehalet.
Mekteptir eden zulümden insanları azat,
Mekteple olur maksada nail beşeriyet. (Memmedli vd. 2005: 334)

(Mektep olmasa bu dünya üzerinde insanları bütünüyle cehalet yok ederdi. İnsanları zulümden kurtaran mekteptir; insanlık ancak mekteple amacına ulaşır.)

Aliğa Vahid, Azerbaycan halk yaratıcılığı ruhunu, aşk destanlarının ve halk şarkılarının uyumunu şiirlerine de taşımıştır. Şiirlerinde kullandığı halk dili, atasözleri, halk bilgeliği ve günlük konuşma üslubu, Azerbaycan edebiyatına yeni bir soluk getirmiştir. Bu özellikler, Aliğa Vahid'in şiirini geniş bir kitle için daha erişilebilir ve etkili kılmıştır.

3. Aliğa Vahid'in Gazelleri: Biçim ve İçerik

Aliğa Vahid Azerbaycan ve Doğu edebiyatında gazel üstadı olarak bilinmektedir. Vahid, modern Azerbaycan edebiyatında gazel türünün önde gelen temsilcilerindendir. Gazelleri, şiir dilinin sadeliği, özgünlüğü ve uyumuyla öne çıkmaktadır. “20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında Fuzûlî'nin geleneklerine en bağlı olan, eserleriyle bu gelenekleri yaşatan ve yenileyen, kendisini Fuzuli'nin yadigârı olarak gururla tanımlayan şair, Aliğa Vahid olmuştur. Bu gerçek, Aliğa Vahid'in eserlerinden bahseden herkes tarafından kabul edilmektedir” (Yusifli 2025). Vahid'in gazellerinin dili açık ve akılda kalıcıdır. “Azerbaycan'ın kadim bir şiir geleneği var ve Vahid de geçen yüzyılda bu geleneğin yetenekli bir takipçisi olarak kendini kanıtlamıştır” (Galipoğlu 2009: 14). Aliğa Vahid'in gazellerinde dilin güzelliği ve özgünlüğü önemli bir rol oynamaktadır. Onun gazelleri, klasik Azerbaycan şiirinde bulunan Arapça-Farsça kelimelerden büyük ölçüde arınmış olup, dilin temellerini koruyan kelime ve ifadelerle zengindir. Şair, iki yıl Abdülhalik Yusuf'tan, dört yıl da Abdülhalik Cenneti'den şiir, kafiye, nazım ve aruz vezni dersleri almıştır.

20. yüzyılın başlarında Bakü'de “meyhane” denen bir tür öne çıkmış ve bu türün temelleri klasik şiire dayanmaktadır. “Bu tür, halk şiirinin irticalen şiir söyleme geleneğini yansıttığı gibi aruz vezninin en kıvrak ve en hareketli bahrleriyle oynama imkânı da vermektedir. Vahid'in dilinin canlı ve hareketli oluşu da gazellerindeki gerçek hayat yansımaları da bu şiir geleneğinin olumlu etkileriyle açıklanabilir” (Sarıkaya 2015: 8). Meyhaneyi söyleyenler arasında söz düellosu yaşanmaktaydı. Meclistikler, daha anlamlı, derin, nüktedan ve kelime tekniğini daha iyi kullananlara büyük değer veriyordu. Aliğa Vahid'in bedaheten söz söyleme sanatını mükemmel bilmesi buradan kaynaklanmaktadır. Onun söz hazinesinin zenginliği, doğaçlama biçimde şiir yazıp söylemesinde ve meyhane türündeki başarısında etkili olmuştur. “Azerbaycan şairi Aliğa Vahid'in doğaçlama söylediği şiirler, yukarıda verilen argümanları bir kez daha doğrular niteliktedir. İsimleri anılan şairler arasında Fuzûlî okulunun devamçılarından sayılan Aliğa Vahid'in yaratıcılığı, meyhane'ye en yakın bir tarzdadır” (Kerimov 2019: 132). Bu meyhane tarzı şiir ve gazellerinde açıkça hissedilmektedir:

Saki sermest kılmıştır bir ayak ile beni,

Nolur her saat aşarsa ayağım başımdan.

Tinetim hâkî muhabbet ile tahmir olunup

Biter ülfet gülü ölsem de mezar taşımdan. (Orucov 2019: 11)

(Saki beni tek bir kadehle sarhoş etti; ne olur, her saat kadehi başımdan aşır. Yaratılışım muhabbet topağıyla yoğrulmuştur; ölsem bile mezar taşımdan sevgi gülü biter.)

Şiirdeki ritim ve ahenk, söyleyişi canlı tutar. Bu tür şiirler dilindeki sadelik ve akıcılıkla dikkat çeker. Vahid, meyhane türünü yazılı edebiyatla buluşturan şairlerden biri olmuş; bu türdeki toplumsal ve eleştirel şiirleriyle geniş bir çevrede tanınmıştır.

Aliğa Vahid, bir sevgi şairidir. Gazellerinin temelleri güzellikten, sevgiden ve aşktan esinlenmiş birer edebî örneklerdir:

Ey gül, beni sen istesen, ömrüm heder olmaz,
Sulh olmasa, evladi-Vatan bahtever olmaz!

Hicran gecesi ben çekenı çekmesin ağyar,
Zannımca, kıyamet günü bundan beter olmaz! (Ahmedov 2015: 8)

(Ey gül, sen beni istesen ömrüm boşa geçmez; barış olmasa vatan evladı bahtiyar olmaz. Hicran gecesi benim çektiğimi ağyar çekmesin; kıyamet gününün bile bundan daha ağır olacağını sanmıyorum.)

Sözü kullanma tekniğı, betimleme, edebî tasvirler Vahid'in gazellerini daha okunaklı ve çekici hâle getirmektedir. Hayatındaki başarısız ve uğursuz sevgi deneyimleri, gazellerinde sevginin ve aşkın gücünü daha kuvvetli biçimde işlemesine katkı sağlamıştır. Mecnun ve Yusuf'u öylesine betimlemiştir ki Vahid'e 20. yüzyılın Mecnun'u bile denilmiştir. "Mecnun'un büyüklüğünü itiraf edenler, özellikle Muhammed Fuzûlî, Seyyid Azim Şîrvânî ve Aliğa Vahid kendi gazellerinde Mecnun'dan öte olduklarını da demekten çekinmezler" (Orucov 2022: 14). Vahid, güzelliğı ve zarafeti kadınlara benzetmiştir. Gazellerinin değişmez teması ve konusu aşk ve güzelliğdir. Vahid'in (Delidir), (Olsa), (Olmasa da), (Olacak), (Seviyor), (Bana Naz Et) gibi aşk gazelleri estetik açıdan dikkat çekmektedir. Şiirlerinin bu temasıyla Fuzûlî'nin sanatının takipçisi olarak ünlenmiştir. Bu gazelerde özellikle Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha ana karakterlerdir:

Ger Züleyha'da vefa olsa idi âlemde,
Cövrler kılmaz idi Yusuf-u gülpirehene. (Vahid 1956: 3).

(Eğer Züleyha'da dünyada vefa olsaydı, gül yüzlü Yusuf'a eziyet etmezdi.)

Mecnun hele de aşkta divane değilmiş,
Leyla o zamanlar ona canane değilmiş. (Nuruoğlu 1989: 258).

(Mecnun aşkta o kadar da deli değilmiş; Leyla da o zamanlar onun sevgilisi değilmiş.)

Fahr etmesin öz sevdiği Leylâ'sına Mecnun,
Bin Leyli gelse bu Leylâ gibi olmaz. (Vahid 1960: 288)

(Mecnun kendi sevdiği Leyla ile övünmesin; binlerce Leyla gelse bu Leyla gibi olamaz.)

Sevdiğin olsa Züleyha'yi zaman, sen Yusuf,
Mekr edip saldıracaktır seni zindana gönül. (Nebiyev 2004: 222).

(Ey Yusuf, sevdiğin kişi zamanın Züleyha'sı olsa gönül, hile yaparak seni zindana atacaktır.)

Görüldüğü üzere gazellerinde aşkı ve sevgiyi Yusuf ve Mecnun'la sembolleştiren Vahid, bu figürler üzerinden aşkı kutsal bir değer olarak görmektedir. “İranlı yazar Yahya Şeyda, Aliğa Vahid'i ‘sevginin habercisi’, halk şairi Samet Vurgun onu ‘doğuştan şair’, Muhammed Hüseyin Şehriyar onu eserlerinin ünlü propagandacısı ve Gulamhuseyin Begdeli onu “Hafızı Devran” olarak nitelendirmiştir” (Orucov 2019: 11). Bu sebepten Vahid'e göre aşk, insanlığın bildiği bütün kavramların üstündedir. Vahid'e göre aşk insanı, insan da aşkı oluşturarak dünyayı güzelleştirir. Vahid, kendisini genel olarak Mecnun'la kıyaslamış, hatta kendisini ondan daha üstün görmüştür:

Benim âşıklığım Mecnun'dan fazladır, bilir âlem,

Onu yâd eylemez her kim beni-rüsvaya bakıldığında. (Nuruoğlu 1989: 11).

(Bütün âlem bilir ki benim âşıklığım Mecnun'unkinden fazladır; beni rezil ve perişan hâlimle gören kimse onu anmaz.)

Şairin şiirleri bir yandan Fuzûlî geleneklerini korurken, bir yandan da modern döneme uyarlanmıştır. “Şairin kendisi de bunu inkâr etmez:

Şimdi lazımdır ayaklaşmak muasır dönem ile

Vahida, her şirine bir taze unvan yahşıdır.” (Rahmanova 2024: 24).

(Şimdi çağdaş dönemle yüzleşmek gerekir; Vahid, her şiirine yeni ve güzel bir ad vermelidir.)

Aliğa Vahid, gazel yaratıcılığında olgunlaştıkça, klasik gazel ekolünün yetenekli bir halefi olarak seçilmiş, gazelleri hızla halk arasında yayılmış, sevilmiş ve kendisini tasdik etmiştir. Şair, gazel türünün konu yelpazesini önemli ölçüde genişletmiştir.

4. Yusuf ile Züleyha: Güzellik ve Aşk

Klasik şiirde Hazreti Yusuf, mutlak güzelliğin (hüsn-i mutlak) yeryüzündeki simgesidir. Aliğa Vahid, gazellerinde sevgilisinin güzelliğini överken bu geleneksel geleneksel imgei büyük bir ustalıkla kullanır. Şair için sevgilinin yüzü (ruhsarı) öyle bir nur ve güzellik kaynağıdır ki, bütün bir Mısır mülkü (güzellik dünyası) onun karşısında değersiz kalır:

Senin rühsarı-pakin, ey peri, bir hüsün deryası,

Ki, hayran kesmiş ondan ötrü helgi Misr-ü Kenan'ı. (Memmedli vd. 2005: 48).

(Ey peri, senin tertemiz yüzün bir güzellik deryasıdır; onun için Mısır ve Kenan halkı bile hayran kalmıştır.)

Vahid bu beyitte öznel sevgilisini klasik şiirin mutlak güzellik anlayışıyla ilişkilendirir. Onun gazellerinde sevgili, fiziksel güzelliğinin yanı sıra uğrunda her türlü belaya katlanmaya değer bir varlıktır. Başka bir gazelinde şair, bu parlak hüsnün (güzelliğin) aşığı nasıl etkilediğini ve hayran bıraktığını şöyle ifade eder:

Güzellik mülkünün sen benzersen ol Yusifi-sani,

Sana hayran olan canlar unudurlar bu dünyanı. (Memmedli vd. 2005: 72).

(Güzellik ülkesinde sen ikinci Yusuf gibisin; sana hayran olan canlar bu dünyayı unuturlar.)

Yusuf-i sanî (ikinci Yusuf) ifadesi Vahid şiirinde sevgilinin eşsiz statüsünü gösterir. O, tarihin en büyük güzellik sembolünün modern dönemdeki görünümüdür.

4.1. Ayrılık ve Züleyha

Aşk, tek taraflı ruhani bir zevkten ibaret değildir; sosyal sıkıntı, kınanma ve fedakârlığı da içerir. “Yusuf ile Züleyha” kıssasında Züleyha karakteri; halkın kınamasına, saray içi entrikalara ve büyük psikolojik acılara maruz kalan aşığı simgeler. Vahid, kendini bazen Züleyha ile kıyaslayarak onun düştüğü iç buhranı, kendi lirik kahramanının diliyle sunar:

Züleyha tek figan ettim cefayi-hicrden, canan,

Beni rüsvayı-alem eyledi bu aşkı-pinhanım. (Nuruoğlu 1989: 114).

(Züleyha gibi, ey sevgili, ayrılığın cefasından feryat ettim; gizli aşkım beni âleme rezil etti.)

Aşık sevgisini gizli tutmak istese de (aşk-ı pinhan), hicranın (ayrılığın) getirdiği cefa onu feryat etmeye mecbur bırakır ve neticede Züleyha gibi aleme rüsva olur. Burada Vahid, aşkın insanı kontrol edilemez bir fedakarlığa sürüklediğini edebi bir dille doğrular.

Vahid’in gazellerinde kıssanın temel unsurları (kuyu, kardeşler, kervan ve köle pazarı), aşığın yaşadığı çevrenin ve dönemin sıkıntılarının anlatımında kullanılır. Bilindiği gibi Yusuf, kardeşlerinin haseti yüzünden kuyuya atılmıştı. Vahid, kendi döneminin edebi kıskançlığını, şaire karşı kurulan entrikaları ve onu anlamayan toplumu bu detay aracılığıyla eleştirir:

Haset ehli meni saldı bu gamdan bir derin çaha,

Ne bir kervan geçer buradan ne bir kes el uzatmaz hiç. (Memmedli vd. 2005: 135).

(Haset ehli beni bu gamdan ötürü derin bir kuyuya attı; buradan ne bir kervan geçer ne de bir kimse el uzatır.)

Buradaki “çah” (kuyu), aşığın yalnızlığını ve içinde bulunduğu sıkıntılı durumu ifade eder. Kıssada Yusuf kuyudan bir kervan aracılığıyla kurtulurken Vahid’in şiirindeki âşık, çevresinde kendisine yardım edecek bir kimse göremez.

Diğer taraftan Yusuf’un Mısır pazarında satılması, şiirde değeri bilinmeyen insanın ve sanatın durumunu anlatmak için kullanılır:

Vahid, satıldı Yusifi-dil bir kement için,

Mısırın pazarın indi gezip nerhi-can ele. (Memmedli vd. 2005: 94).

(Vahid, gönlün Yusuf’u bir kemend için satıldı; şimdi Mısır pazarında canın pahasını belirle.)

“Yusuf-i dil” (gönlümün Yusuf’u, gönlümdeki sevgili) güçlü bir mazmun olarak karşıya çıkar. Şair, kendi gönlünü kıymeti bilinmeyen bir hazine gibi sunar.

Yakub’un Yusuf hasretiyle ağlamaktan gözlerinin kör olması ve Yusuf’un gömleğinin gelmesiyle yeniden görmeye başlaması, kıssanın önemli motiflerinden biridir. Aliğa Vahid bu motifi gazellerinde ümit, müjde ve sevgiliye kavuşma düşüncesiyle ilişkilendirir:

Gözüm nuri gedip bes ki, feraqında döküp göz yaş,
Bana bir müjde ver, gelsin o bahi-etri-perahanın. (Nuruoğlu 1989: 83).

(Ayrılığından ötürü gözyaşı dökmekten gözümün nuru gitti; bana bir müjde ver, o güzel kokulu gömlek geri gelsin.)

Şair, sevgilinin kokusunu taşıyan giysisini (etri-perahan / gömleğin kokusu) Yusuf’un gömleğine benzetir. Ayrılık içinde kalan âşık için bu koku, sevgiliden gelecek bir haberin ve kavuşma umudunun işaretidir. Yakub’un matem içinde kaldığı ev (Beytül-ahzan / Hüzünler Evi) ise Vahid’in gazellerinde âşığın yaşadığı garip ve gam dolu köşeyi ifade eder:

Sensiz bu gönlüm mülkü bir beytül-hezendir yar,
Gel, eyle rühsarınla sen bu haneni rövşen. (Nuruoğlu 1989: 156).

(Sevgili, sensiz gönlümün ülkesi bir hüzünler evidir; gel, yüzünle bu evi aydınlat.)

Aliğa Vahid, klasik edebiyatın Yusuf imgesini kendi döneminin toplumsal ve kişisel tecrübeleriyle birlikte kullanır. Şairin gazellerinde Yusuf kıssası, imkânsız aşkın yanında yalnızlık, ayrılık, sadakat ve sanatçının içinde bulunduğu sıkıntıların anlatımında da işlev görür.

Bu noktada Vahid’in Fuzûlî’den ayrıldığı yön de belirginleşir. Vahid, klasik kıssa unsurlarını yalnızca gelenekten gelen hazır mazmunlar olarak kullanmaz onları ayrılık, yalnızlık ve yaşadığı çevrenin sıkıntılarıyla ilişkilendirir. Kuyunun yalnızlığı, Mısır pazarının değeri bilinmeyen insan ve sanat fikriyle, Yusuf’un gömleğinin ise kavuşma umuduyla ilişkilendirilmesi, geleneğin onun şiirinde kişisel ve toplumsal tecrübeyle birleştiğini gösterir. Böylece Vahid, Fuzûlî’den aldığı klasik şiir zeminini kendi döneminin dili ve yaşantısıyla genişletir.

Sonuç

Aliğa Vahid, Azerbaycan edebiyatında klasik gazel geleneğini çağdaş bir perspektifle yeniden yorumlamış; bireysel ve toplumsal temaları gazel formuna başarıyla uyarlamış öncü bir şairdir. Onun gazellerinde aşk, güzellik, ayrılık ve vatan sevgisi gibi klasik temalar bireysel duygulanım ile kolektif bilinç arasında kurulan bağ üzerinden sunulmuştur. Bu yönüyle Vahid, bir sanatkar olmanın yanı sıra ideolojik baskı ortamında edebî direnişi simgeleyen bir figür haline gelmiştir.

Sovyet ideolojisinin sert sansürüne ve edebiyat üzerindeki tek tipleştirici baskısına rağmen Vahid, gazel türünden vazgeçmemiş; bu geleneksel formu estetik üretimin ve düşünsel direncin taşıyıcısı olarak kullanmıştır. Fuzûlî başta olmak üzere klasik şairlerin izinden giden Vahid, şiirinde

dil sadeliği, içtenlik ve halk diliyle bütünleşen bir anlatım tarzı geliştirmiştir. Böylece klasik şiirin mirasını halkla buluşturan yaşayan bir gelenek oluşturmuştur.

Vahid'in gazellerinde Yusuf ile Züleyha ve Leyla ile Mecnun gibi aşkın sembolik figürleri aracılığıyla aşkın evrenselliği ve trajedisi derinlikli biçimde işlenmiştir. Bu temsiller klasik kaynaklardan beslenmekle birlikte şairin yaşam tecrübesi, trajik aşkları ve bireysel kırılmalarıyla biçimlenmiştir. Böylece Vahid, aşkı edebî bir tema olmanın ötesinde bir varoluş meselesi olarak ele almış; dünyevi ve manevi boyutları aynı şiirsel çerçevede bir araya getirmiştir.

Aliğa Vahid'in gazellerinde “Yusuf ile Züleyha” motifinin incelenmesi, şairin klasik Şark poetikasının remizlerinden körü körüne bir taklit yoluyla değil, kendi lirik tecrübesi içinde yararlanıldığını göstermektedir. O, bu mistik hikâyenin unsurlarını lirik kahramanın hissiyat süzgecinden geçirerek yeniden yorumlamıştır. Yusuf, mutlak güzellik algısının; Züleyha, samimi aşkın fedakârlığının; kuyu ve Mısır pazarı ise sanatçının yaşadığı çevre ve yalnızlık deneyiminin sembolleri olarak belirir. Vahid bu imge sistemi aracılığıyla Azerbaycan gazel geleneğini sürdürmüş ve 20. yüzyılın ortalarındaki ideolojik ortam içinde sanatın sembolik dilini yaşatmıştır.

Aliğa Vahid'in gazelleri Azerbaycan şiirinin klasik ve modern damarlarını bir araya getiren, tematik çeşitliliği ve biçimsel ustalığıyla dikkat çeken özgün metinlerdir. Vahid, 20. yüzyıl Azerbaycan şiiri içinde olduğu kadar Türk-İslam edebiyatı geleneği bakımından da önemli bir gazel şairi olarak değerlendirilmektedir. Onun şiiri, gelenek ile modernite, birey ile toplum ve aşk ile ideoloji arasında kurduğu ilişkilerle edebî sürekliliğin ve dönüşümün dikkat çekici örneklerinden biridir. Aliğa Vahid'in şiir mirası, Azerbaycan ve Türk dünyası edebiyatları açısından zengin bir kaynak niteliğini sürdürmektedir.

Kaynaklar

- Ahmedov, Teymur (2015). Aliğa Vahid – Aşk Şairi. Respublika Gazetesi
- Ahmedova, Sabina (2021). “Mecme-ü Şüara” ve Şark edebiyatı. Karşılaştırmalı Edebiyat, sayı 1
- Ali, Fahrettin (2015). Aliğa Vahid. Gazeller. Bakü: İnnovatif Tedris Menbeleri
- Altstadt, A. L. (2016). The Politics of Culture in Soviet Azerbaijan, 1920-1940. London & New York: Routledge.
- Bedirhanlı, İmran (2025). Büyük Fuzûlî'nin Yedigârı... Halk Gazetesi
- Galipoğlu, Elçin (2009). Aliğa Vahid'in Şiiri. Halk Cephesi Gazetesi
- Garaoğlu, Fazil (2018). Tarihe iz bırakanlar: Aliğa Vahid. Bakü Haber Gazetesi
- Hüseynov, Rafael (1988). Bin İkinci Gece. Bakü: Işık
- Kaya Selim, Seda (2016). “Aliğa Vahid'in Gazelleri Üzerine Bir Değerlendirme”. Türklük Bilimi Araştırmaları, Sy. 39, Doi:10.17133/Tubar.234986.
- Kaya, Seda (2011). Azeri Şair Aliğa Vahid'in Gazellerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Kerimov, Rauf (2019). Azerbaycan Sözlü Kültürünün Sentez Janrı Meyhana Üzerine Kısa Bir İnceleme. Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat, 4(8), 129-137.

- Mammadova, S. (2021). Azərbaycan Şiirində Divan Edebiyatı Gelenekleri (1900 – 1937 Dönemi). Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 2(1), 100-111.
- Memmedli, Gulam vd. (2005). Aliğa Vahid. Seçilmiş Eserleri. Bakü: Lider Neşriyat
- Nebiyev, Bekir (2004). Aliğa Vahid. Gazeller. Bakü: Çaşıoğlu
- Nuruoğlu, Memmed (1989). Aliğa Vahid. Gazeller. Bakü: Azərneşr.
- Orucov, Arif (2019). Aliğa Vahid Hakkında Düşünceler. I Yazı. Hürriyet Gazetesi
- Orucov, Arif (2022). Aliğa Vahid Hakkında Düşünceler. II Yazı. Hürriyet Gazetesi
- Rahmanova, Gülümser (2024). Çağdaş Azərbaycan Poeziyasında Fuzûlî Yadıgârı. Filoloji Çalışmaları: Edebiyat Bilimi ve Dil Sorunları Dergisi, no 6
- Sarıkaya, Mahmut (2015). Eliğa Vahid ve Gezelleri. Ankara: Vizyon
- Uğur (2014). Aşkta Yanmaktan Başka Bir İşaret Görmedim. Halk Cephesi Gazetesi
- URL-1: <https://colorbrainscience.wordpress.com/2020/06/16/b%C9%99xt%C9%99v%C9%99rs%C9%99n-ki-dunya-yasadiqca-diris%C9%99n/ET>: 06.07.2025
- URL-2: https://azertag.az/xeber/bu_gun_gorkemli_qezel_ustasi_eliaga_vahidin_anim_gunudur-1890503/ET: 06.07.2025
- Vahid, Aliğa (1956). Gazeller. Bakü: Azərneşr
- Vahid, Aliğa (1960). Gazeller. Bakü: Azərneşr
- Yusifli, Afag (2025). Aliğa Vahid'in Yaratıcılığını Fuzûlî'nin Mirasıyla Bağlayan Yönler. Kültürel Azərbaycan. Kültürel, sosyal ve ekonomik aylık e-dergi.